

TÜRKÇE ULAŞTIRMA TERMINOLOJİSİNİN BİÇİM BİLİMSEL AÇIDAN STANDARTLAŞTIRILMASI ÜZERİNE

Ayşe YURDAKUL*

Geniş anlamıyla lisan veya dil, insanların iletişimini¹ sağlayan bir araçtır ve muhtelif işaretlerden (seslerden, harflerden, biçim birimlerinden, sözcüklerden² vs.) oluşan bir sistemdir. Diğer sistem işaretlerinin aksine sözcükler iki yönlüdür veya çift eklemlidir. Yönün biri, işareti isimlendiren dış yön (*işitim imgesi* veya *sesletim*) iken diğeri, işaretin anlamını (tanımını) teşkil eden iç yöndür (Ediskun 2005: 9, Huber 2008: 50). Örneğin *otomobil* sözcüğünün bileşenleri, *otomobil* adı ile “*motorlu, dört tekerlekli kara taşıtı*” tanımıdır (TDK 2011: 1823).

İnsanların arasındaki iletişim belirli bir hedef kitleye yöneldiği için dilin kullanımı da bağlamsaldır. Böylelikle dil, ya insanların günlük yaşamlarındaki ya da teknik veya mesleki alanlarındaki iletişimini gerçekleştirmektedir. Dilin bağlamsallığı doğrultusunda dilsel işaretlerin bileşenlerine bir dilin belirli bir türü (*varyant*) üçüncü bileşen olarak eklenmelidir. Bir dil topluluğunun her ferdinin kullandığı genel veya ortak dilin yanı sıra *ağız, lehçe, argo, halk dili, teknik dil* ve *bilim dili* de varyant grubuna dâhildir (Yıldırım 2012: 565). Varyant; eş anlamlılık, çok anlamlılık ve eş adlılık gibi anlam sorunlarının azaltılmasına büyük bir katkıda bulunmaktadır (Yurdakul 2016: 95).

Huber’e göre, (farklı teknik dillerde kullanılan) bir sözcük anlamının birden fazla adı olabilir veya tam aksine bir sözcük adı birden fazla anlam

* Dr., Technische Universität Braunschweig (Braunschweig Teknik Üniversitesi) Beşeri ve Eğitim Bilimleri Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Bienroder Weg 80, D-38106 Braunschweig, 00495313918648, a.yurdakul@tu-braunschweig.de

1 İletişimin temelinde anlama ve anlaşılma vardır.

2 Bu çalışmada ele alınacak olan işaret yalnızca teknik terim niteliğindeki sözcüktür (*bk. ilerleyen* (alt) bölümler).

taşıyabilir (Huber 2008: 168). İlk bağlamdaki anlam sorunu eş anlamlılık, ikinci bağlamda belirtilen anlam ilişkisi ise çok anlamlılık veya eş adlılıktır (Huber 2008: 172, Atmaca 2013: 118, 122). Ad ve anlam bakımından bire birlik olmadığı için bu anlam sorunları ortaya çıkmaktadır.

“*Aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, [...] birliği olan insan topluluğu*” (TDK 2011: 1683) olarak tanımlanan *millet* ve *ulus* sözcüklerinde eş anlamlılık görülür. Sesletimleri farklı olan (eş anlamlı) sözcükler, tanımları açısından aynıdır.

Fare adını ve birbiriyle bağlantılı olan “*küçük vücutlu, kemirgen, memeli hayvan*” ve “*düz bir yüzey üzerinde yuvarlanan bir top aracılığıyla imlecin hareketini sağlayan elektronik araç*” anlamlarını taşıyan *fare* sözcüğü çok anlamlıdır (TDK 2012: 850) çünkü bu sözcüğün anlamlarında şekil benzerliği mevcuttur.

Eş adlı sözcükler de örneğin sayı anlamında kullanılan *yüz* (100) ile canlıların başlarının ön bölümü olarak bilinen *yüzdür*. Örnek verilen eş adlılık ilişkisine *kumaşın dışa getirilen bölümü* anlamındaki *yüz* sözcüğü de eklenebilir (TDK 2011: 2630). Çok anlamlı sözcüğü eş adlı sözcüklerden ayıran özellik ise tanımlarının benzerliği veya farklılığıdır. Zira eş adlı sözcüklerin anlamları, birbirinden bağımsız ve tamamen ayrımlıdır.

Hem disiplinler arasında hem de disiplin içinde meydana gelen bu anlam sorunları, dil kullanıcıları arasında da anlaşmazlıklar yaratabilmektedir. Bu çalışmanın öncül amacı, teknik varyasyonun bir örneği olan Türkçe ulaştırma terminolojisindeki (terimler bütünündeki) anlam sorunlarını incelemek ve sözcük saydamlığı, sözcük türetkenliğinin (biçim bilimsel türetkenliğin) ölçümü ve yeni sözcük türetimi gibi çeşitli biçim bilimsel yaklaşımlarla çözmektir (Erdem 2016: 172-173, Ullmann 1978: 356-357, bk. Bölüm 2.4).

Ulaştırma terminolojisindeki anlam sorunlarının giderilmesiyle birlikte her terim için tam bir ad ve bir anlam (*terim birliği*) elde edilecektir. Terim birliği, her şeyden önce ulaştırma terminolojisinin tutarlılığı veya tutarlı kullanılması bakımından gerekmektedir. Tasvir edilen süreç standartlaştırmadır. Standartlaştırma sürecinin hedefi, anlam sorunlarını çözüp, terim birliği oluşturarak teknik dildeki olası anlaşmazlıkları önleyebilmektir.

Türkçe Ulaştırma Terminolojisinin Standartlaştırılması

Bu bölüm, bir terminolojinin standartlaştırılmasına Türkçe ulaştırma terimleri örneği üzerinden ağırlık vermektedir ve dört alt bölüme ayrılır. İlk alt bölümde, ulaştırma sistemine ve ulaştırma terminolojisinin yapısına de-

ğindikten sonra söz konusu terminolojiden birkaç örnek terim ikinci alt bölümde adlandırılıp tanımlanacaktır. İlerleyen bölümlerde, ulaştırma terimlerinin anlam ilişkileri ve anlam sorunları ve akabinde bu sorunların farklı biçim bilimsel yöntemlerle giderilmesi betimlenecektir.

Ulaştırma Terminolojisi

Dar anlamıyla ulaştırma; yayaları (yolcuları), yükleri ve her türlü taşıtları bulunduğu konumdan başka bir konuma ulaşım yolları üzerinden aktarmasıdır (taşınmasıdır). Ulaştırma sisteminin bileşenleri (parçaları) yayalar, yükler, taşıtlar ve yollardır. Ayrıca yolcu ve yük, ulaşım sistemindeki hareketli (yer değiştiren) ulaşım araçları tarafından bir noktadan başka bir noktaya taşınan nesnelere (Kaya 2008: 31).

Çeşitli taşıtların, farklı ulaşım yollarındaki hareketlerine göre ulaştırma; kara yolu, demir yolu, hava yolu ve deniz yolu ulaşımı olmak üzere dört türe ayrılır (Kaya 2008: 32). Türkiye'deki ulaşımın gelişimi, 1923'te demir yolu ile başlamış ve 1950'ye kadar sürmüştür. 1950 yılından itibaren ulaşım, günümüze kadar uzanan bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte kara yolu ulaşımı ağırlık kazanmıştır. Demir yolu ve bilhassa hava yolu ile deniz yolu ulaşımını geliştirebilmek için 1983 ile 1993 yıllarını kapsayan süreçte Ulaştırma Bakanlığı, *Ulaştırma Ana Planı* ile çalışmalarına başlamıştır (Akgün-gör ve Demirel 2004: 424-425).

Ulaşım alanının Türkçe sözcük dağarcığına birçok sözlükten erişilebilmektedir. Dört ulaşım türünün de Türkçe sözcük dağarcığını İngilizce terim karşılıklarıyla kullanıma sunan sözcük envanteri örneği *Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Terimleri Sözlüğü*'dür. Bu sözlükte ve yazının başında da belirtildiği gibi terim birliğini sağlayabilmek için ulaştırma terimlerinin olası anlam sorunlarının giderilmesi hedeflenmektedir (T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı 2012: 8).

Mevcut çalışmadaki ulaşım sistemi terimleri, ad-tanım ilişkileri bakımından mercek altına alınacaktır. Dolayısıyla bundan sonraki alt bölümde Türkçe ulaştırma sistemi terminolojisi, bilimsel kaynaklar yardımıyla ve belirli kriterlerle belirlenecektir.

Ulaştırma Terimlerinin Elde Edilmesi

Anlam sorunları incelenmeden önce ulaştırma terimleri seçilmelidir. Belirleme süreci dört aşamayı kapsamaktadır. İlk aşamada ulaştırma terminolojisi, "ulaştırma sistemi terminolojisi" olarak daraltılır. İkinci etap da terim adlarının (sesletimlerinin) bilimsel kaynaklardan çıkarılmasıdır. Üçün-

cü aşamada ise metinlerden elde edilen adlar TDK'nin *Türkçe Sözlüğü*'yle (TDK 2012) tanımlanacaktır. Bu sürecin son aşamasında, bilimsel metinlerden çıkarılan ulaştırma terimleri ilişkilendirilecektir.

Terim adlarının seçilmesi yedi kritere bağlıdır. Kriterler, önceliklerine göre aşağıda sıralanmıştır:

- Adların seçilmesi için gereken belirli bağlamdaki (ulaştırma sistemi terminolojisindeki) bilimsel met(i)n(ler)in seçilmesi
- Belirlenecek olan ad sayısının sınırlanması
- Ad türünün sınırlanması
- Adların yapısının sınırlanması
- Adların uzunluğunun sınırlanması
- Anlam sorunları olan terimlere göre adların seçilmesi
- Birbiriyle ilişkili terimlere göre adların seçilmesi

Sıralanan kriterlerin ayrıntıları da dikkate alınmalıdır. Öncül kriter, ulaştırma sistemi alanındaki bilimsel met(i)n(ler)in belirlenmesidir. Bunun için Kaya'nın "Türkiye'de Ulaştırma Sektörünün Genel Görünümü ve Sorunları" ve Ardiç ve Sadaklıoğlu'nun "*Şehirlerarası Yolcu Taşımacılığında Hizmet Kalitesinin Ölçümü: Tokat Örneği*" başlıklı metinleri seçilmiştir (Kaya 2008: 31-37, Ardiç ve Sadaklıoğlu 2009: 173). İkinci kriter ise metinlerden elde edilecek ad sayısının 12'ye sınırlanmasıdır. Akabindeki kriter, ad türünün *isim* olarak kısıtlanmasıdır. Ad yapısı, ya *göz* gibi basit sözcüklerden ya da *gözlük* gibi yapım ekiyle kurulan türevlerden ve *göz doktoru* gibi basit sözcüklerin bir araya gelmesiyle türetilen birleşik sözcüklerden oluşabilir.

Biçim biliminde ad yapısından değil, *sözcük yapısından* bahsedilir. Sözcük yapısı; *basit sözcük*, *türev* ve *birleşik sözcük* olmak üzere üç türe ayrılır (Ediskun 2005: 103, bk. yukarıdaki örnekler). Türevler ve birleşik sözcükler, basit sözcüklerle karşılanamayan anlamları (ör. dar veya özel anlamları) karşılamak için üretilen yeni sözcüklerdir. Ediskun'un belirttiği sözcüklerin yanı sıra *kalıplaşmış sözcükler* (ör. *gözde kişi*), *deyimleşmiş sözcükler* (ör. *ace-mi çaylak*) ve *alıntı sözcükler* (ör. *pozisyon*) de Korkmaz'ın kuramındaki yeni sözcük türleri arasında bulunmaktadır (Korkmaz 2009: 30)

fakat bu çalışmada yalnızca Ediskun'un sınıflandırmasına yönelinecektir. Türkçe sözcük dağarcığının birçok dilden (ör. Arapçadan, Fransızcadan, Farsçadan, Latince'den vs.) etkilenmiş olması nedeniyle (Durmuş 2004: 6-12) incelenen ulaştırma terimleri arasında muhtemelen alıntı sözcükler de be-

lirecektir. Alıntı sözcükler; basit, türev ve birleşik sözcüklerin yapısına sahip olduğu için de ayrı grupta analiz edilmeyecektir. Örneğin *pozisyon* sözcüğü anlam bilimsel açıdan bir alıntı sözcüktür ama biçim bilimsel açıdan, *-syon* eki alması nedeniyle bir türevdir.

Adların uzunluğu bakımından bu çalışmada en fazla iki basit sözcüklü birleşik sözcükler tercih edilecektir. Basit sözcüğün ve türevlerin uzunluğu, sözcük yapısından ötürü bir basit sözcüğü aşmadığı için bu bağlamda dikkate alınmayacaktır. Bir taraftan, birkaç kez belirtilen eş anlamlılık, çok anlamlılık ve eş adlılık ilişkileri de kriter olarak kullanılacaktır. Diğer taraftan bire birlik bağı olan karşıt anlamlılık, alt-üst anlamlılık, parça-bütün ilişkisi gibi başka sözcük ilişkileri de ulaştırma terimlerinin adlarının belirlenmesinde önem arz edecektir (*bk.* Bölüm 2.3).

Somutlaştırılan bu yedi kriterle bilimsel metinlerden çıkarılan terimlerin adları aşağıda alfabetik sıralanmıştır:

1. *demir yolu*
2. *deniz yolu*
3. *hava yolu*
4. *kara yolu*
5. *taşımacılık*
6. *taşıt*
7. *ulaşım*
8. *ulaşım aracı*
9. *ulaştırma (sistemi)*
10. *yol*
11. *yolcu*
12. *yük*

Belirlenen 12 ulaştırma sözcüğü TDK'nin *Türkçe Sözlüğü*'yle (TDK 2012) aşağıdaki çizelgede yine alfabe sırasına göre dizilip tanımlanmıştır.

Çizelge 2.1. Ulaştırma Terimlerinin Adları ve Tanımları

Terim Adı	Terim Tanımı	Kaynak
demir yolu	“lokomotif, vagon vb. demir tekerlekli taşıtların üzerinde hareket ettiği, paralel iki ray döşenerek yapılan bir yol türü”	(TDK 2012: 621)
deniz yolu	“deniz taşıtlarının izlemek zorunda oldukları yol”	(TDK 2012: 630)
hava yolu	“hava taşıtlarının uçuş sırasında izlemeye zorunlu oldukları yol”	(TDK 2012: 1065)
kara yolu	“yerleşim merkezlerini birbirine karadan bağlayan yol”	(TDK 2012: 1324)
taşımacılık	“insan, mal vb.nin çeşitli araçlarla bir yerden bir yere taşınması işi”	(TDK 2012: 2279)
taşıt	“otomobil, tren, gemi, uçak gibi taşıma araçlarının ortak adı”	(TDK 2012: 2280)
ulaşım	1. “köyler, şehirler, ülkeler arasında bir yerden bir yere gidiş geliş” 2. “bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarma”	(TDK 2012: 2414)
ulaşım aracı	“ taşıt”	(TDK 2012: 141)
ulaştırma (sistemi)	“insanların, malların, haberlerin ulaşmasını sağlayan işlerin ve araçların tümü”	(TDK 2012:)
yol	rayda ³ , “karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık”	(TDK 2012: 2602)
yolcu	“yolculuğa çıkmış kimse”	(TDK 2012: 2604)
yük	“araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi”	(TDK 2012: 2621)

Adların ve tanımların birleşimiyle terimler meydana gelmiştir. Şöyle ki yük adının “araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi” tanımıyla birleşiminden yük terimi oluşur (TDK 2012: 2621). Hiçbir terim tek başına değildir çünkü başka terimlerle anlam ilişkileri kurmakta ve bu şekilde, bir terminoloji dizgesi inşa etmektedir. Bir sonraki alt bölümde ulaştırma sistemi terimleri arasındaki bu sözcük bağlarına değinilecektir. ³

Ulaştırma Terimlerinin Anlam İlişkileri ve Anlam Sorunları

Terimler tanımlandıktan sonra bu tanımların yardımıyla ulaştırma terimleri ilişkilendirilecektir. Bir tarafta, ad-anlam bire birliği sağlayan alt-

3 TDK'nin yol sözcüğünün tanımında rayda kelimesi bulunmadığından dolayı bu kelime TDK'nin tanımına bu çalışmada eklenmiştir.

üst anlamlılık ve *parça-bütün ilişkisi* gibi ilişkilere rastlanırken diğer tarafta, anlam sorunları yaratan ilişkiler de yer almaktadır. Yazının başında, anlam sorunları teşkil eden sözcük ilişkileri tanımlandığı için bu noktada yalnızca bire birlik sağlayan (türlü) ilişkiler örneklerle açıklanacaktır.

Öncelikle alt-üst anlamlılık özel sözcük(ler) ile genel sözcüğün ilişkisidir. Bu ilişkiye örnek olarak alt anlam olan *yemek masası* ve üst anlam olan *masa* sözcüğü verilebilir. Özel sözcük, kategori sıralamasının alt mertebesinde dir ve dar bir anlama sahiptir. Genel sözcük ise aynı sıralamanın üst mertebesinde dir ve geniş bir anlam taşır.

Tıpkı alt-üst anlamlılık gibi bir mertebe sıralaması ilişkisi olan parça-bütün ilişkisi bir bütün ile bileşen(ler)i arasında bulunmaktadır. Örneğin *el* sözcüğünün parçası *parmak* sözcüğüdür. Tam tersine *parmak* sözcüğünün de bütünü *el* sözcüğüdür.

Anlam bilimsel yöndeki mertebe sıralaması ilişkilerinin haricinde *işlevsellik*, *zamansallık*, *nedensellik*, *faydacılık* ve *karşıt anlamlılık* gibi mertebe sıralamasını kapsamayan sözcük ilişkileri de vardır (Yurdakul 2016: 58-59, 145). İşlevsellik bağı kuran sözcükler, örneğin *üretici* ve *ürün* terimleridir. Neticede üretici bir ürün üretmektedir ve dolayısıyla üretme işlevini görür. Zamansallık ilişkisi içinde ise örneğin *kış* ve *yaz* gibi mevsim adları olabilir. Bunun ötesinde nedensellik ilişkisi, *kaza* ve *zarar* sözcükleri arasında saptanabilir çünkü kaza bir zarara sebebiyet vermektedir. Faydacılık ilişkisine örnek olan sözcükler, *havuz* ve *yüzme* terimleridir. Söz edilen örnekte *havuz*, içi suyla doldurulmuş ve yüzmeye yarayan bir çukurdur. Örneğin *fakirlik* ve *zenginlik* sözcükleri de karşıt anlamlı sözcüklerdir ve tanımları en az bir özellik doğrultusunda birbirine aykırıdır (Günay 2007: 177). İki sözcük arasında belirgin olan en önemli karşıt özellik de para ve(ya) mal ölçütüdür. Fakirlikte bu mülkiyetten az veya hiç bulunmazken zenginlikte çok bulunur.

Aşağıdaki çizelgede, Çizelge 2.1'deki terim tanımlarından türetilen ve ulaştırma terimleri arasındaki bire birlik bağı gösteren çeşitli anlam ilişkileri gösterilmektedir:

Çizelge 2.2. Ulaştırma Terimlerinin Bire Birlik Gösteren Anlam İlişkileri

Terimler	Terim İlişkisi
<i>taşıt – ulaştırma (sistemi)</i>	parça-bütün ilişkisi
<i>taşıt – yolcu</i>	faydacılık ilişkisi
<i>taşıt – yük</i>	faydacılık ilişkisi
<i>ulaşım aracı – ulaştırma (sistemi)</i>	parça-bütün ilişkisi

<i>ulaşım aracı – yolcu</i>	faydacılık ilişkisi
<i>ulaşım aracı – yük</i>	faydacılık ilişkisi
<i>ulaştırma – taşımacılık</i>	faydacılık ilişkisi
<i>ulaştırma – ulaşım</i>	faydacılık ilişkisi
<i>yol – demir yolu</i>	alt-üst anlamlılık
<i>yol – deniz yolu</i>	alt-üst anlamlılık
<i>yol – hava yolu</i>	alt-üst anlamlılık
<i>yol – kara yolu</i>	alt-üst anlamlılık
<i>yol – taşıt</i>	faydacılık ilişkisi
<i>yol – ulaşım aracı</i>	faydacılık ilişkisi
<i>yol – ulaştırma (sistemi)</i>	parça-bütün ilişkisi
<i>yol – yolcu</i>	faydacılık ilişkisi
<i>yol – yük</i>	faydacılık ilişkisi
<i>yolcu – ulaştırma (sistemi)</i>	parça-bütün ilişkisi
<i>yük – ulaştırma (sistemi)</i>	parça-bütün ilişkisi

Bire birlik özelliğini taşıyan anlam ilişkilerinin, ulaştırma terminolojisi-nde saptanması bu noktada birkaç örnekle açıklanacaktır. Örneğin *demir yolu* teriminin üst anlamı *yol* terimiyken *demir yolu* sözcüğü de *yol* sözcüğünün alt anlamıdır. Bu alt-üst anlamlılık ilişkisi, *yol* sözcüğünün tanımındaki *ray-da, karada, havada, suda* özelliklerinden türetilir.

Diğer bir anlam ilişkisi örneğindeki *ulaştırma sistemi* sözcüğü *yolcu* sözcüğünün bütünüyken *yolcu* sözcüğü de *ulaştırma sistemi* sözcüğünün parçası niteliğinde sınıflandırılır. Bahsi geçen parça-bütün ilişkisinin oluşumu, *ulaştırma sistemi* sözcüğünün tanımındaki “insanların” özelliğine bağlanabilir.

Son olarak *yük* ve *ulaştırma aracı* terimleri arasında faydacılık ilişkisi yer almaktadır. *yük* sözcüğünün tanımındaki *taşıdığı* özelliğinden dolayı bu iki sözcük arasında faydacılık ilişkisi kurulur çünkü ulaştırma aracı, yükün taşınması açısından fayda gösterir.

Ulaştırma terimleri bazı bire birlik ilişkilerini içermemektedir (*bk. Çizelge 2.2*). Bunlar; işlevsellik, nedensellik, zamansallık ve karşıt anlamlılıktır. Belirtilen ilişkilerin oluşmama nedeni, bu ilişkileri oluşturabilecek özelliklerin, incelenen ulaştırma sistemi terimleri deneginde bulunmamasıdır

fakat anlam ilişkileri içinde, anlaşmazlıklara yol açan ve terim birliğine zarar veren anlam sorunları da belirmiştir. Tanımlanan ulaştırma söz-

cüklerinden beşinde eş anlamlılık, çok anlamlılık ve eş adlılık gibi sorunlar tespit edilmiştir. Çizelge 2.1'deki tanımlarından yola çıkarak *taşımacılık* ile *ulaşım* terimleri eş anlamlılık bağı kurar çünkü her iki sözcük değişik adlandırılrsa da aynı tanımlanır. İkisi de bir ulaşım nesnesini (yükü ve(ya) yol-cuyu) taşıma işlevini görmektedir. Aynı anlamı taşımaktan ötürü başka bir anlamdaşlık ilişkisi kuran sözcükler de *taşıt* ve *ulaşım aracı* sözcükleridir. Yine Çizelge 2.1'deki tanımlar karşılaştırılırsa iki terimin de bir nesneyi bir yerden bir yere taşıyan araç manasını içerdiği tespit edilir.

Eş anlamlılığın haricinde *ulaşım* ve *yol* sözcükleri de çok anlamlı birer sözcüktür. Zira bunlar, aynı ada rağmen birbiriyle bağlantılı (benzer, ortak yönlü) tanımlara sahiptir. *Ulaşım* sözcüğü, hem *gidiş geliş* hem de *bir ulaşım nesnesini taşıma* anlamında kullanılmaktadır. Geniş anlamdaki *yol* sözcüğü ise ulaşım türüne bağlı olarak demir, deniz, hava ve kara yolunu kapsamaktadır.

Belirtilen bu anlam sorunlarının aksine *eş adlılık ilişkisi*, hiçbir sözcüğün farklı anlamları bulunmaması nedeniyle mevcut çalışmada yoktur. Bu durum, incelenen Türkçe ulaştırma sistemi terminolojisinin yalnızca tek teknik dile ilişkin olmasına bağlanabilmektedir. Bir sonraki alt bölümde bu anlam sorunlarının değişik biçim bilimsel yöntemlerle ortadan kaldırılması ele alınacaktır.

Ulaştırma Terimlerinin Anlam Sorunlarının Biçim Bilimsel Açıdan Giderilmesi

Standartlaştırma sürecinin son aşamasında, anlam sorunları teşkil eden terimler farklı biçim bilimsel yaklaşımlarla giderilecektir. Öncelikle, birer türev olan *taşımacılık* ile *ulaşım* sözcükleri arasındaki eş anlamlılığın çözülmesi gerekmektedir.

İki sözcüğün de aynı yapıya sahip olmasından dolayı sözcük köklerinin yeni sözcük (*bk.* Bölüm 2.2) türetkenliği (Erdem 2016: 172) incelenecektir. TDK'nin *Türkçe Sözlüğü*'nden alınan verilere göre, *taşımacılık* ve *ulaşım* sözcüklerinin kökleri olan *taşı-* ve *ulaş-* ek(ler)⁴ olarak farklı sayıda farklı yeni sözcükler türetmektedir. 41 farklı yeni sözcük, *taşı-* kökünden türetilirken (TDK 2012: 2279-2281) *ulaş-* kökü, *taşı-* köküne nispeten daha az (tam 18) farklı yeni sözcük üretir (TDK 2012: 2414). Daha türetken olan *taşı-* kökünden kazanılan yeni sözcüklerden birkaçı; *taşıma*, *taşımacı*, *taşımacılık*,

4 Taşımacılık sözcüğü, *taşı-* kökü ve *-ma*, *-cı* ve *-lık* eklerinden üretilir. Ulaşım sözcüğü de *ulaş-* kökü ve *-ım* ekinden oluşur.

taşımak, toplu taşıma, toplu taşımacılık, taşınabilir, taşıyıcı sözcükleridir. Öte yandan, daha az yeni sözcük oluşturabilen *ulaş-* kökünün sözcük ailesinde örneğin *ulaşabilmek, ulaşılma, deniz yolu ulaşımı, ulaşma* sözcükleri mevcuttur. Sonuç olarak *taşımacılık* sözcüğü *ulaşım* sözcüğüne tercih edilir.

Değişik yapılaraya sahip olan *taşıt* ve *ulaşım aracı* sözcükleri de anlamdaştır fakat yapıları ayrımlıdır. *Taşıt* sözcüğü, *taşı-* kökü ve buna ulanan *-t* yapım ekinde üretilen bir türevidir. *Ulaşım aracı* sözcüğü de *taşıt* sözcüğünün aksine *ulaşım* ve *araç* sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir birleşik sözcüktür (Ediskun 2005: 103). Dolayısıyla iki ulaştırma sözcüğü arasındaki bu anlam sorunu, saydamlık kriterince giderilecektir. Birleşik sözcüklerin bileşenleri olan basit sözcükler, anlam belirginliği göstermektedir.⁵ Saydamlık kriteri açısından *ulaşım aracı*, bileşenlerinin anlamlarının belirginliğinden ötürü *taşıt* sözcüğüne nispeten daha saydamdır (Erdem 2016: 173). Zira *ulaşım aracı* teriminin bileşenlerinden, *ulaşımı sağlayan araç* anlamı türetilir. Bu anlam biçim bilimsel yönden belirgindir. Neticede *ulaşım aracı* sözcüğü *taşıt* sözcüğüne tercih edilir.

Biçim bilimsel çözüm sürecinin ikinci bölümünde çok anlamlılık sorununa değinilecektir. Çok anlamlı sözcük olan *yol* terimi, diğer anlam sorunsal sözcüklerden farklı olarak yeni sözcük türetme yöntemiyle giderilecektir. *Yol* sözcüğünün benzer anlamları dikkate alınarak alt anlam niteliğinde birleşik sözcükler (ör. *demir yolu, deniz yolu, hava yolu, kara yolu*) türetililecektir. Çizelge 2.1'de de bu sözcüklerden söz edildiğinden ötürü yeniden oluşturulmaları gerekmemektedir.

Ulaşım sözcüğü de analiz edilen ulaştırma sistemi terimleri arasında bulunan diğer bir çok anlamlı sözcüktür fakat eş anlamlılık ilişkisinde de saptanıp “*bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarma*” anlamında (TDK 2012: 2414) reddedildiği için bu durumdaki çok anlamlılık sorunu da aynı anda ortadan kalkmıştır. Çözüm sürecinin neticesinde *yol* sözcüğü yalnızca “*bir yerden bir yere gidiş geliş*” (TDK 2012: 2414) manasında kullanılmalıdır. Diğer anlam için, *yol* ve *yük aktarma* anlamı için ise sırf *taşımacılık* sözcüğü önerilmektedir (bk. *taşımacılık* ve *ulaşım* anlamdaşları için yapılan yukarıdaki açıklama).

Türkçe ulaştırma terminolojisinde tespit edilen bütün anlam sorunları farklı biçim bilimsel yaklaşımlarla sözcük dağarcığından temizlenmiştir.

5 Saydam olmayan birleşik sözcük örneğin *kavuniçi* (renk) sözcüğüdür çünkü bileşenler, birleşme sürecinde anlam değişikliğine uğramıştır ve bileşenlerden çıkarılması gereken anlam (*kavunun içi*) ile asıl anlam (*pembe eğilimli sarı renk*) arasında fark vardır.

Son bölümde de bu sorunların ortadan kaldırılmasının faydaları ve teknik dildeki iletişime olan katkıları üzerinde durulacaktır.

Sonuç

Terminoloji standartlaştırılması amacıyla yapılan bu çalışmada çeşitli anlam sorunları Türkçe ulaştırma sistemi terimleri örneği üzerinden saptanıp farklı biçim bilimsel yöntemlerle giderilmiştir. Her terim adı ve anlamı arasında bire birlik (terim birliği) oluşturarak birçok anlam sorunu çözülmüştür. Eş anlamlılığın yol açtığı ad fazlalığından ve eş adlılığın ve çok anlamlılığın neden olduğu anlam kargaşasından dolayı anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir. Böylelikle, incelenen (ulaştırma sistemi) terminoloji(sin)deki sorunların giderilmesiyle birlikte terminolojinin tutarlı yapılandırılması sağlanabilmekte ve disiplin içi anlaşmazlıklar azaltılabilmekte veya önlenabilmektedir. Sonuç olarak ulaştırma sistemi terminolojisi, anlam sorunlarının ortadan kaldırılmasıyla standartlaştırılmıştır.

Müteakip çalışmalarda, cevaplanmayan sorular ve incelenmeyen olgular analiz edilebilir. Mevcut araştırmayı genişletebilmek için bu bağlamda birkaç unsura odaklanılacaktır. Örneğin ismin dışında başka sözcük türleri (ör. fiil, sıfat vs.) üzerine tetkikler yapılabilir. Ayrıca ulaştırma terimlerinin anlam sorunlarını çözmekte uygulanan biçim bilimsel yöntemler değişik bir terminoloji için de (ör. bilgisayar terminolojisinde) kullanılabilir. Yapılan çalışma, Türkçenin yanı sıra Almanca ve İngilizce gibi başka dillerle de ilerletilebilir.

Akabinde, farklı diller (ör. Türkçe ve Almanca) arasında meydana gelebilecek çeviri sorunlarına ve bunların çözüm sürecine de ağırlık verilebilir. Farklı dillerdeki çeviri sorunlarının kaynağının eş anlamlılık, çok anlamlılık ve eş adlılık gibi tek dildeki anlam sorunlarından doğduğu, yürütülen başka bir araştırma çerçevesinde saptanmıştır. Tek dildeki anlam sorunlarının beraberinde getirdiği çeviri sorunları, kaynak dil ve erek dil arasında bire bir sözcüksel bağın (eş değerliliğin) eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Anlam sorunlarından bağımsızca gerçekleşen sözcük boşluğu (kaynak dildeki herhangi bir sözcüğün erek dilde karşılıksız olması) da başka bir çeviri sorunu teşkil etmektedir (Yurdakul 2016: 171-179). Sözcük boşluğunun haricindeki çeviri sorunları, tek dildeki anlam sorunlarının biçim bilimsel yöntemlerle giderilmesiyle birlikte çözülebilir.

Kaynaklar

- AKGÜNGÖR, Ali Payidar ve Abdulmuttalip Demirel (2004), “Türkiye’deki Ulaştırma Sistemlerinin Analizi ve Ulaştırma Politikaları”, *Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 10 (3): 423-430.
- ATMACA, Emine (2013), “Eski Oğuz Türkçesinden Günümüz Türkiye Türkçesine Eşgösterenlilik”, *Dil Araştırmaları*, 12: 117-138.
- DURMUŞ, Oğuzhan (2004), “Alıntı Kelimeler Bakımından Türkçe Sözlük”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 24: 1-21.
- EDİSKUN, Haydar (2005), *Türk Dilbilgisi – Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi*, 10. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş.
- ERDEM, Mevlüt (2016), “Türkçede Türetkenlik ve Türetkenliği Ölçme Yöntemleri”, *Türkbilig*: 169-180.
- GÜNAY, V. Doğan (2007), *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual yayınları.
- HUBER, Emel (2008), *Dilbilime Giriş*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil yayınları.
- ARDIÇ, Kadir ve Hümeysra Sadaklıoğlu (2009), “Şehirlerarası Yolcu Taşımacılığında Hizmet Kalitesinin Ölçümü: Tokat Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Volume 23 (3): 167-190.
- KAYA, Sait (2008), “Türkiye’de Ulaştırma Sektörünün Genel Görünümü ve Sorunları”, *AR&GE Bülten*: 31-38.
- KORKMAZ, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri. Şekil Bilgisi*, 3. Baskı, Ankara: TDK yayınları.
- T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (2012), *Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Terimleri Sözlüğü* 2. Baskı, Ankara: T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı yayınları.
- TDK (2011), *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara: TDK yayınları.
- ULLMANN, Stephen (1978), “Anlambilimi”, (çev. Ahmet Kocaman), *Türk Dili Dergisi: Dil Yazıları Özel Sayısı XXXVIII*, 324: 355-363.
- YILDIRIM, Faruk (2012), “Derleme Sözlüğündeki Gizli Dil Verileri Üzerine”, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (4): 565-578.
- YURDAKUL, Ayşe (2016), *Morphologisch-semantische Modellierung internationaler Fachsprache. Die sicherheitsrelevante Ortungsterminologie der Landverkehrsfachsprache in Deutsch, Englisch und Türkisch*, Frankfurt a.M.: Peter Lang Verlag.